

پیناسه‌یی ریبات و زاویه و خانه‌قا بکه و روئی زانایانی کورد له نیوانده دیاری بکه؟

ریبات و زاویه‌کان و خانه‌قا: (الربط و الزوايا و الخانقة)؛

سه‌رته‌تا و شه‌ی ریبات بو سه‌ر سنووری نیسلامی به‌کار ده‌هات که تیایدا موجهیدان سه‌نگه‌ریان ده‌گرت، دواتر به‌و شوینه‌ش ده‌وترا که تیایدا صوفیه‌کان داده‌نیشتین بو په‌رستش، دواتر بو به‌ شوینی په‌ککه‌وته و فیه‌ناسه ناموکان و هه‌ندی جار شوینی گه‌وره زانانیش بوو، دواتر وه‌ک پیگه‌ی مه‌عریفه‌ی نیهات که خزمه‌تی روشنبری و نایینی پیشک‌ه‌ش ده‌کرد وه‌ک ناموزگاری و قورن‌ان خویندن و هه‌رمووده و هه‌توادان و پیدانی موله‌تی زانستی و کتیب و نووسین، نه‌وه‌ی هاریکاری نه‌مه بوو نه‌وه بوو نه‌وانه‌ی وه‌قفیان ده‌کرد کتیب‌خانه‌یان بو داده‌مه‌زاندن و کتیبیان بو ده‌بردو که سیان داده‌نا بو ریگه‌ستنی تا له خزمه‌ت زانایاندا بی. هه‌روه‌ها ریبات تاییه‌ت هه‌بوو بو ژنان که تیدا خه‌رده‌بوونه‌وه به‌ تابه‌تی نه‌و ژنانه که بی که سن و وجیابوونه‌ته‌وه له هه‌وسه‌ره‌کانیان یان به‌ سالاچوو‌ه‌کان و بیوه‌ژن و عاییده‌کان نه‌وه‌ی بو خلوه و عیباده‌ت رووی نه‌کرده نه‌و شوینه.

یه‌کیک له‌و کوردانی که ریباتی دروست کرد، نوسه‌رو زانای ناودار محمد بن الامیر بدر الدین ابو المفاخر بن عبد الله بن احمد الهکاری، له نیو نه‌سکه‌ندریه و وه‌هه‌رله‌وی به‌ خاک سپێردرا .

هه‌روه‌ها ضیفه‌ خاتون کچی الملیک العادل ریبات دروست کرد وه‌قفیکی زوریش بو دانه، وژماریک له قورن‌ان خوین و وه‌قفیه و صوفی تیادا دامه‌زاند.

سه‌بارت به‌ الزوايا ، که تاکه‌که‌ی له زمانی عه‌ره‌بی زاویه یه ، (گوشه)، نه‌م و شه‌یه زاویه به‌ واتای مانه‌وه له یه‌کیک له گوشه‌کانی مزگه‌وت وه‌ک شوینی عیباده‌ت و دابرن و کوبوونه‌وه‌ی نایینی دیت، پاشان زاویه‌کان گه‌شایان کرد و بوونه‌ بینای بچووکی جیاواز له ناوجه جیاوازه‌کانی شار له شیوه‌ی خانوو. مزگه‌وتی بچووک ، یان شوینی نویژ (موصه‌لی) ، ده‌توانریت وه‌ک جوړیک له بینای نایینی پیناسه بکرین که مناره و مینبه‌ریان نییه که مزارگه‌ی دامه‌زینه‌ره‌که‌ی یان یه‌کیک له پیاوه جاکه‌کانی خودای تیدایه، و پینج نویژی پوزانه‌ی تیدا نه‌ نجام ده‌دریت، جگه له نویژی هه‌ینی و جه‌ژن، دیزاینه‌که‌ی نزیک‌تره له پلانی قوتا بخانه.

جگه له وه‌ش زاویه بوو به‌ شوینی خویندن و نه‌ نجامدانی سیمناو و کوژی زانستی له لایهن شیخه‌کانی ته‌ریقه‌ی (رئیازی) سوفیگه‌رییه‌کانه‌وه ده‌وترایه‌وه و زور جار ژوو‌ره‌کانیان میوانی تیدا ده‌مایه‌وه بو فیربوونی زانست و عیباده‌ت ، نه‌م جوژه زوايا ته‌شه‌نه‌ی کردووه‌له‌و شار و گونده‌کان.

ئىبن به توتە (ابن بطوطە) نە گەشتەكى دا ناماژى بە يەككىك نە گوشەكانى مېرنشىنى نورستان كرد و سەرسام بوو بە زۆرى نە و گوشانەى كە نە شارهكانىدا دەدوژریتەو، ناماژى بەوە كردوو، كە دانىشتوانى نەم مېرنشىنە بە گوشەكان ناویان دەبرد (قوتتا بخانەكان) وژمارەیان نزیكەى چوار سەد وشەست زاویە بوو. ئىبن به توتتا نە سەفرىكى

نەم گوشانەدا ماوتەو، كە نە سەرانسەرى مېرنشىنە كەدا بەدى دەكرا، هەروەها ئىبن به توتتا ناماژە بەوە دەكات كە نە هەر يەككىك نە ماڵەكانىدا گوشەبەك هەبە كە پىپى دەلین قوتتا بخانە، نەگەر رېئوارەكە كە گەيشتە قوتتا بخانەبەك نە وەى، خوراك و عەلەفى پىپوئىست بو نازە نەكەى پىدەدرىت، جا داواى بكات یان نا، داب و نەرىتە نەوان (كوردی نورستان) نەووبە كە خزمەتكارى قوتتا بخانەكە دىت و نەو كەسانە دەژمىریت كە نەوئ دەمانەو، و دوو پارچە نان و گوشت و شیرینیان پى دەدرا بو هەر تارك كەسبك. نەم دەقە ناماژەبە بو نەو ناستە خوشگوزمرانیە نابووریەى كە نە ناوچەى نورستاندا هەبوو هەروەها ناماژە بەوە دەكات كە پاشاكانى كوردی نەو ناوچەیا چەند بايەخیان داو بە زانست و بەخشنە بوونە بو رېئواران وە نە ناستىكى بەرزى روشنبىرى دا بوون.

زانایانى كورد بە شدارىیان نە دامەزاندنى زاویبەكان یان وانەوتنەو تىدا كردوو، جگە نە نەركە ئاینیەكەى، رۆلىكى گەوریان هەبوو نە بلاوكردەوئى زانست و روشنبىرى، نە نیو زاویە كوردیبەكان زاویەى شىخ عودى (نادى بە كوردی) بن موسافەر بن ئىسماعیل بن مووسا بن مروان بن الحسن بن مروان الهكارى، نە سالى 555ك ژیاو، نە ميسر زاویەى دامەزاندو و بە زاویە العدویە ناسراو، نەم زاویە تا سەردەمى مەماليك بەردەوام بوو، هەروەها زاویەى هكاریە هەبە نە چىای هكا ركە تىايدا بە خاك سپىدرا، پاشان كاروبارى نەم زاویبە گوزرايەو بو نەوەكانى و شوینه وارهكانى (مورىدەكانى) كە نە سەر پىيازى نەو دا بوون و بە تورىقەتى عەدەوى ناسراون.

نە نەوەكانى كە نە ناوچەى هەكاریە ناویانگى دەركرد، الحسن بن عودى بن ابى البركات بن سەخر بن موسافىر كە نازناوى تاجى العارفین (زانایانى) شەمس الین ابى محمد شىخ الاكراد ئىنراو كە نە سالى 644ك كوچى داویى كردوو، كەكەسایەتیکى ناودار بوو و زۆر موریدى هەبوو كە باوریان بە فەزىلەتەو ولى هاتوویى بوو كە زیادەرهوى دەكەن نە خوشەوئىستى، و نە بەرەمەكانى نە تەسەووف كە چەند كتیبىكى نووسیهو: كتیبى (محك الايمان) و (الجلوه لاریاب الخلو) و (هدایە الاصحاب) و دیوان شیعریشى هەبە.

نە دەقەرى هەوئىز (نەربل) باس نە زاویەك دەكریت كە دەكریتەو بو ئیسحاق بن ئىبراهیم بن یوسف بن علی نەبو محمد الاربلی كە شىخەكى سوڤى بوو و زانا بوو، و ژمارىكى زۆر نە زانا و كەسانى بە ناویانگ سەردانى زاویەکیان كردوو وەك ابن المستوفى و سولتان موزەفر الدین الكوكبورى.

جگه نهم دامه‌زراوه زانستیانه خانقاه ش بوونی هه‌بووه و زۆریش بلاووبوتهوه نه جیهانی ئیسلامی به تاییه‌تی نه روژه‌ه‌لات، خانه‌قا‌یان خانکاه وه‌شه‌یکی فارسیه نه بنچینه‌دا به واتای مال، به مانای مالی سۆفیه‌کان دیت، و ده‌گوترا که بنه‌چدی خوانکه خانقه واته نهو شوینی نان خواردنی پاشا. خانقه شوینیکه بو سۆفیه‌کان زیاتر نه هه‌ندیکی تر دیاری کراوه و نه هه‌ندیکی خانقه‌دا مه‌رجی نهوه دانراوه که نیشته‌جیی نهو شوینه شوینیکه‌وتووی ریازی سۆفیگه‌ری بیت، خانقه جگه نه شوینی په‌رستن و زه‌کر و عیبادهت، دامه‌زراوه‌ی پۆشنبیری بوون که زانیارییه تیدا ده‌خویندرايه‌وه، و نه هه‌ر خانقه‌یه‌کدا خوینه‌ری قورئان و ئیمام و موئزن و پاسه‌وان هه‌بوون، هه‌روه‌ها هه‌ژاران و شیخ و به‌سال‌چووان تیدا ده‌ژیان، و نه نیو خانه‌قا‌کان هه‌مام و چیشته‌خانه و گوپستان به‌دی ده‌کرا.

خانقه به گشتی نه سه‌ده‌ی پینجه‌مه‌ی کوچیدا / 11 ی ز نه ولاتی ئیسلامیدا بلاو بوونه‌ته‌وه، سولتان سه‌لاح‌دین نه‌یوبی یه‌که‌م خانقه‌ی نه میسر دامه‌زراند که نه‌ویش خانقه‌یه الصلاحیه و ناسراوه به دار سه‌عید السعدا و نه قاهره و چه‌ندین وه‌قعی بو‌ته‌رخان کرد، و خواردن گوشت و نان بو سۆفیه‌کان هه‌موو روژیک دابین ده‌کرد، نهو خانقه‌یه زور ناوه‌دان و به‌ناوبانگ بوو تا نهو راده‌یی ژماره‌ی نهو که‌سانی نه‌وه‌ی ده‌بوون نیزیک (300) سی سه‌ده نه‌فر بوون.

هه‌روه‌ها ئافه‌رتی کورد رو‌لیان به‌ینی نه دامه‌زراندنی خانقه، نه نیو انیاندای ضیفه‌ خاتون که به ناوی خوی ناوی نا، هه‌روه‌ها ربیعه خاتون کچی نه‌یوب نه دیمه‌شق خانقه البرانیه دامه‌زراندووه. و فاتیمه خاتون کچی مه‌لیک الکامل محمد بن العادل خانقه‌ی الکاملیه دامه‌زراند که تاییه‌ت دروستی کرده‌بوو بو ژنای هه‌ژار که تیدا نیشته‌جی بوون و په‌رستن و عیبادهت و مانه‌ویان نه وه‌ی به‌سه‌ر ده‌برد، شایانی باسه نه‌م خانقه‌انه که نه‌لایه‌ن شازاده نه‌یوبیه‌کانه‌وه دامه‌زران تاییه‌ت بوون به ئافه‌رتان.

هه‌روه‌ها ژماره‌یک نه زانیانه‌ی کورد پۆستی شیخایه‌تی خانقه‌یان به ده‌ست بوو، نه وانه نه‌بو نه‌له‌سه‌ن بن اسماعیل بن موسلیم بن سلیمان الاربلی، که خانه‌قای سۆفی نه اربل به ده‌ست بو و خه‌لکیکی زۆریش گوینیان لی بوو.

نه‌و خانقانه درس و یازنه‌ی خویندن نه‌ نجام ده‌درا به‌تاییه‌ت زانست شه‌رعیه‌کان فیه‌قه و فه‌رمووده و ته‌فسیر .. هتد جگه نه‌وه‌ی که ناوه‌ندیکی په‌ناکه و په‌رسته‌ش بوو بو که‌سانی بیگانه‌و وه‌ژار نه‌م خانه‌قانه رو‌لی گرنگی ناینی و کۆمه‌لایه‌تی و روشه‌نبیری نه ژیان کۆمه‌لگه‌ی ئیسلامیدا هه‌بوو.